

PRIOLOG POZNAVANJU HRVATSKE SFRAGISTIKE

O rezultatima hrvatske sfragistike malo je pisano. Slobodno se može kazati da ona nije bila tako zanimljiva našim diplomatičarima i povjesničarima kao ostale pomoćne povijesne znanosti, diplomatika i paleografija. Ni njihovi rezultati nisu bili takva opsega i vrijednosti da bi ovu znanost podigli na viši stupanj znanstvenog istraživanja, kao što je to slučaj u drugim evropskim zemljama. Zbog malog broja radova, koji su skromne vrijednosti što se dubljeg znanstvenog i stručnog proučavanja tiče, o njoj se, kao o pomoćnoj povijesnoj znanosti gotovo i ne može opširnije pisati, jer svi dosad objavljeni radovi, osim nekih, nisu ništa drugo do prilogi, manji članci, sfragističke vijesti ili pak crtice tiskane po našim povijesnim ili arheološkim časopisima izdavanih od istih društava. Autori manjih sfragističkih priloga nisu dublje usredotočili svoju pažnju na svojstva pečata koje on sadrži kao vanjski element isprave. Oni samo iznose ono za njih najbitnije: oblik, legendu i mjesto gdje se nalazi. Sve ostale značajke s povijesnog, pravnog ili likovnog gledišta su zanemarene ili su ih samo neki vrlo malo dotakli. Ozbiljnije su se hrvatskom sfragistikom pozabavili tek Bojničić, Laszowski i Rešetar, koji su dali i najveći broj radova za ovu znanost. U odnosu na radove drugih zemalja (Njemačke i Francuske), sfragistika je kod nas prilično zapostavljena i bez onakvog mjesta koje joj pripada među pomoćnim povijesnim znanostima.¹

¹ Malen doprinos u našoj literaturi i još manje zanimanje za naše pečate svakako je bio uzrok a i posljedica u nesređenosti naših arhiva i muzeja. Zahvaljujući stručnosti osoblja, danas su naši arhivi i muzeji dobro sredili svoje blago među kojim se čuva i pokoja pečatna zbirka, koja bi itekako bila zanimljiva da se uz ostale pečate i ona publicira kako bi se dobila jedna zaokružena cjelina i njihov dobar uvid.

Prvi koji se dotakao naših pečata, poslije Ivana Lučića (*Lucius*),^{1a} bio je P. R. Vitezović. Njegovi radovi »Stematographia«² i »Banologija«³ samo uzgred dotiču pečate i ne govore ništa ozbiljnije o njima.⁴ Od Vitezovićeve vremena, pa do druge polovice 19. stoljeća, nemamo niti jedan značajniji prilog o našim pečatima. Tu veliku prazninu od preko stotine godina prekinuo je Ivan Kukuljević Sakcinski svojim radom »Razjasnenje nekih starinah što su naslikane na kamenotiskanoj tablici«.⁵ U tom prilogu Kukuljević uz ostalo opisuje pečat cara Dušana, njegovu legendu, a završio je prilog opisom pečata hrvatskog bana Opoje iz 1239, koji također sadrži legendu. Ovom sfragističkom članku pridodan je crtež olovne tablice i pečata.

Franjo Rački u svojem prinosu za diplomatiku tiskanom 1876. pod naslovom »Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije«⁶ iznosi, osim unutrašnjih dijelova isprave, i vanjske dijelove kojima pripada i pečat. Navodeći nekoliko listina hrvatske vladajuće dinastije, Rački razrješava problem dvojakog naziva za pečat: *annulus* i *sigillum*. Pod imenom »*annulus*«, podrazumijeva se, kako on navodi: »*annulus signatorius*«, a s obzirom na listinu, znak urezan u prsten i pritisnut na ispravi. Izlažući dalje svoje objašnjenje, kazuje nam kako se nije izraz »*annulus*« upotrebljavao za pečate hrvatskih listina, već »*sigillum*«. Zaključivši poglavlje o pečatu, Rački smatra da se pečat rabio u hrvatskoj dvorskoj kancelariji, da je imao isti razvojni put kao i onaj na zapadu, da se »*annulus*«, rabio u IX. a *sigillum* u XI. stoljeću, te da je bio od olova ili voska okrugla oblika s likom i napisom (legendom). Rački je tim prilogom razriješio osnovni problem naziva pečata, koji se može naći na listinama hrvatske dvorske kancelarije.

Pri kraju 19. i početkom ovog stoljeća objavljeno je nekoliko radova naših povjesničara, čije se zanimanje za hrvatsku sfragistiku povećalo. Najbolje radove te vrste objelodanio je Ivan Bojničić Kninski, koji je uz heraldiku proučavao i sfragistiku. Njegovi prilozi daju dobar uvid u naše pečate razasute po raznim arhivima, informirajući nas istodobno gdje su i kada su objavljeni u stranoj

^{1a} Na strani 535. svoga djela »*Memorie istoriche di Tragurio*« (Venetia 1673), Lučić donosi sliku pečata grada Trogira s ispisanom legendom koja glasi: »*SIGILLUM COMMUNIS CIVITATIS TRAGURIENSIS*«.

² P. R. Vitezović, *Stematographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio*. Viennae 1701.

³ Isti, *Banologia seu de banatu Croatiae cum continua banorum chronologia ab A. chr. 641. do grofa Ivana Palffyja* (1704).

Navedeno prema knjizi S. Antoljaka »*Pomoćne istorijske nauke*«, Kraljevo 1971, u kojoj za sfragistiku (str. 120) između ostalog kaže da »su kod nas najviše pisali u Hrvatskoj: P. R. Vitezović (*Banologija*)« ... i drugi.

⁴ S obzirom na to da je Vitezović živio u 17. i početku 18. stoljeća, kad je u Evropi bilo malo historičara koji su proučavali pečate, zaslužuje svakako jednaku pažnju kao i I. Lucius u našoj literaturi o pečatima.

⁵ Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga III, Zagreb 1856, str. 347—349.

⁶ Rad JAZU, knjiga XXXV, Zagreb 1876, str. 42—49.

literaturi, naročito u mađarskoj, kojom se literaturom Bojničić mnogo služio i dobro je poznao.⁷ Njegov prilog »*Popis do sada izdanih hrvatskih pečata*«,⁸ objavljen 1880. je jedini rad u kojemu je obuhvatio pečate svjetskih i crkvenih dostojanstvenika, pečate hrvatskih gradova i hrvatskih kaptola.⁹ U drugom sfragističkom prilogu »*Podaci k hrvatskomu pečatoslovlju*«¹⁰ Bojničić se kritički osvrće na neka evropska djela i njihove autore i prikazuje ih s nekoliko rečenica u kojima daje svoj sud o njima, a pogotovu kad je riječ o mađarskoj sigilografiji. Nešto kasnije objavljen mu je (1886) rad »*Stari grb knezova krčkih*«¹¹, u kojem donosi pečat Ivana kneza Krčkog i Modruškog (oko god. 1360) opisujući ga s likom lava i orla uz legendu koja glasi: »*SIGILLUM COMITIS VEGLE MODRUSSIE ET GAZKE*«. Pečat je strogo gotičkog stila i vrlo zanimljiv s heraldičkog gledišta.

Osim radova I. Bojničića Kninskog, objavljeno je i nekoliko manjih članaka i crtica kojih su autori Ivan Crnčić, Vid Vuletić-Vukasović i Šime Ljubić.

Crnčićev rad »*Kako valja čitati napis na pečatu Zavaljaskoga manastira*«¹² predstavlja vrlo vrijednu i nadasve zanimljivu raspravu o pečatu i njegovoj cirilskoj legendi, koju je jasno i točno razriješio i priložio.

Sfragistički prilozi V. V. Vukasovića¹³ mali su članci ili crtice u kojima daje opis nekoliko zanimljivih pečata, u prvom redu »pečat s otoka Hvara«, »sredovječni pečat grada Korčule«, »srednjovječni pečat Vida (Narone)« i još nekih drugih. Uz likovni prikaz pečata dao je i njihove legende i opis materije iz koje su načinjeni.

Rad »*Starobosanski pečat*«, koji je objelodanio Š. Ljubić,¹⁴ svakako je zanimljiv sfragistički prilog u čijem se sadržaju iznosi, uz opis materije od koje je napravljen pečat, još i pečatna legenda. To

⁷ I. Bojničić Kninski, bio je jedno vrijeme sveučilišnim profesorom u Budimpešti, nakon toga dolazi u Zagreb. Njegovu biografiju i popis njegovih objavljenih radova donosi Vjesnik kr. državnog arhiva, god. II, Zagreb 1926, str. 1—12.

⁸ Vjestnik hrvatskog arheološkog društva, godina II, broj 4, Zagreb 1880, str. 97—101.

⁹ Zanimljivo je napomenuti da je većina naših kaptolskih i drugih pečata bila objavljena u njemačkoj i ugarskoj literaturi prije nego u našoj, što dokazuje malo zanimanje za njihovo proučavanje.

¹⁰ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina III, broj 1, Zagreb 1881, str. 18—23.

¹¹ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina VIII, broj 3, Zagreb 1886, str. 75—77.

¹² Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina VIII, broj 4, Zagreb 1886, str. 114/15.

¹³ — Pečat s otoka Hvara, Sredovječni pečat grada Korčule. Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina IX, broj 1, Zagreb 1887, str. 30—31.

— Srednjovječni pečat Vida (Narone). Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina X, broj 3, Zagreb 1888, str. 92.

¹⁴ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, godina IX, broj 4, Zagreb 1887, str. 99—100.

je zlatni pečat četverouglasta oblika s legendom ispisanom gotičkim pismom 14. stoljeća, koja se čita kao: »S(IGILLUM) D(OMINI) TRIPC. O. C. A.« Ne zna se, kako naglašava Ljubić, komu je pripadao taj pečat. U narednih nekoliko godina Bojničiću je objavljen rad »Sfragistička istraživanja«¹⁵ u čijem je prvom dijelu dao širi opis pečata kralja Karla II. Dračkog iz god. 1386. sa slikovnim prilogom dvostrana pečata (*sig. duplex*) i njegovom legendom.^{15a} U drugom dijelu priložio je opis pečata s grbom grada Varaždina iz 1464, kao i njegovu sliku. Najbolji doprinos za proučavanje heraldike dao je Bojničić u opsežnom djelu »Der Adel von Kroatien und Slavonien« I, II.¹⁶ U djelu je između ostalih grbova prikazao grb s pečatom hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana Ladislava Egerváry de Egervára (1476—1492), kao i pečat s grbom Duino (*Tibein*) iz 1389. g. Kao posljednji prilog hrvatskoj sfragistici dao je u radu »Pečat kraljevine od godine 1497.«^{17,17a} priloživši uz fotografiju i legendu pečata s kratkom napomenom da je bio u uporabi sve do polovice 19. stoljeća. Tim prinosima našoj sfragistici Bojničić je pobudio zanimanje kod nekih naših povjesničara, koji su u tome vremenu, a i kasnije, dali svoje radove za ovu pomoćnu povijesnu disciplinu. Bojničićovo zanimanje za sfragistiku, a to je on čak i naglašavao u nekim od svojih radova, davalo je nade da će i on, kao mnogi njemački i francuski autori, napisati cjelovit i zaokružen rad o našoj sfragistici. Iako se nade u potpunosti nisu ispunile, on je ipak dao niz radova, koji su itekako vrijedni za dalje proučavanje našeg pečatoslovlja.

Bilo je i onih naših povjesničara koji se nisu izričito bavili sfragistikom, a ipak su objavili zrele radove o nekim našim pečatima. Tako je Ivan Krstitelj Tkalčić dao kratki prikaz srednjovjekovnog pečata grada Zagreba i Zagrebačkog kaptola¹⁸ s nekim zanimljivostima vezanim uz njih. Naročitu pažnju posvetio je pečatu »Zagrebačkog kaptola«, njegovu čuvanju i mnogim ispravama vezanim uz njegove promjene. Drugi njegov prilog »Cistercijski samostan u Topuskom«¹⁹ ne odnosi se toliko na sfragističko, koliko na povijesno proučavanje samostana, u kojemu Tkalčić samo spominje pečat. Donosi, istina, njegovu fotografiju, ali ne govori pri tom ništa o drugim svojstvima pečata.

¹⁵ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva N. S. I, Zagreb 1895, str. 23—28.

^{15a} »Pečat hrvatskog kralja Karla Dračkoga od god. 1386.«, sa slikom pečata objavio je E. Laszowski, Prosvjeta (Zagreb) 3/1895, 22, str. 702—704.

¹⁶ Zagreb 1896 (drugi dio), Nürnberg 1899. (prvi dio).

¹⁷ Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, godina III, Zagreb 1901, str. 69.

^{17a} Kratak članak o istom pečatu priložio je E. Laszowski, Prosvjeta (Zagreb) 9/1901, 9, str. 290—296.

¹⁸ I. K. Tkalčić, Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, svezak I, Zagreb 1889, str. 57. i 120; sv. II, Zagreb 1894, str. 118.

¹⁹ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva N. S. II, Zagreb 1896/7, str. 110—129.

Sličan ovom prilogu je i knjiga »Bihać i bihaćka krajina«²⁰ Radoslava Lopašića. U njoj je samo priložio sliku srednjovjekovnog pečata grada Bihaća i Ostrošca iz 14. stoljeća, ali ne iznosi o pečatima ništa detaljnije.

Veću pažnju zavređuju radovi Frane Bulića čiji su prilozi o pečatima iz Dalmacije nastali usputnim zanimanjem za sfragistiku. Među prvim radovima s toga područja je prilog »*Due sigilli di bronzo nell'i. r. Museo in Spalato*«,²¹ kojim nas vrlo kratko informira o pečatnoj formi, obliku i pokušaju razrješavanja kratica koje čine legendu pečata. Nešto opsežnije i studioznije napisan je rad »*Pečat Deodata opata samostana sv. Stjepana de Pinis pokraj Spljeta*«²², u kojemu je Bulić iznio opće značajke o pečatu i samostanu u kojemu se upotrebljavao. Njegov kraći prilog »*Sigillo dell'abbate di s. Maria de Hvare a Cittavecchia*«²³ donosi nam najsturije podatke (oblik veličinu i legendu), što se mogu dati s obzirom na osnovne osobine pečata. Ništa bolje, a niti opširnije, nisu pisana njegova dva posljednja članka: »*Pečat biskupa šibenskog Mihovila Mate*« i »*Pečat biskupa kotorskoga Luke Bizantijske*«. Uz njihov opis priložene su fotografije tih pečata, što u drugim njegovim radovima nije bio slučaj. Iako ne dodiruje pravne i likovne značajke pečata, ti Bulićevi radovi obogaćuju našu literaturu o pečatima.

Velik broj (njih 70-tak) zlatnih i voštanih pečata objavljeno je u djelu »*Povijest Hrvata*«²⁴ Vjekoslava Klaića. To su utisnuti (sigilla affixa, s. impressum i viseći (s. pendantia), veliki i mali pečati, većinom okrugla ili jajolika oblika s portretima i grbovima careva, kraljeva i drugih visokih i nižih plemića. Uz fotografiju pečata priložio je Klaić i njihov opis i legendu, što je nesumnjivo vrijedno za promatranje i likovnu analizu pečata. Veći broj tih pečata uzet je s isprava, koje su pohranjene u našim arhivima. Međutim priopćeni pečati nisu doprinijeli toliko tekstovnoj koliko slikovnoj nadopuni našeg pečatoslovlja. Veća zasluga za tekstovni dio u našoj sfragistici pripada Emiliju Laszowskom, koji je priličan broj godina mlađi od Bojničića i Bulića, ali čiji se radovi tiskaju uporedo s njihovima. Laszowski se jedini, uz Bojničića, ozbiljnije bavio hrvatskom sfragistikom što je i dokazao svojim radom i objavljenim priložima. Njegovom je zaslugom uređena Zbirka pečata, koja se čuva u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, a tvore je kraljevski, carski, kaptolski, sa-

²⁰ R. Lopašić, Bihać i bihaćka krajina. Zagreb I. izdanje 1890, II. izdanje 1943.

²¹ *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, godina X, Split 1887, str. 45—46.

²² *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva N. S. II*, Zagreb 1897, str. 7—8.

²³ *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, godina XXIX, broj 8—12, Split 1906, str. 307.

²⁴ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, god. 47—48. Split 1924/25, str. 156/7.

²⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, svezak I, Zagreb 1899, svezak II, prvi dio 1900, svezak II, drugi dio 1901, svezak II, treći dio 1904, svezak III, prvi dio 1911.

mostanski i gradski pečati kojih su legende, ukoliko su čitljive, ispisane na poleđini pečata, dok su pečati pohranjeni u posebne kutije. Zbirka, kao i svaka druga zbirka, pruža mogućnost proučavanja pečata koji se odjelito od isprave mogu sfragistički analizirati. Laszowski je, čini se, napravio veliku pogrešku kad je, izrezujući pečate²⁶ s pohranjenih isprava, bez ubikacije, stvarao tu zbirku pečata da bi ih bolje sačuvao od propadanja i drugih nepogoda, koje su im prijetile zbog nedovoljne sređenosti arhiva. Druga je njegova bojaznost, čini se, bila da se proučavanjem pečata direktno s isprava ne bi pečati oštetili, što bi umanjilo njihovu istraživačku vrijednost. Svakako je s takvim postupkom vrijednosti i valjanost kao i vjerodostojnost pečata i isprava na kojima su se pečati nalazili umanjena. Laszowski nam nije toliko poznat po toj Zbirci, koliko po svojim znanstvenim radovima s kojima je pridonio proširivanju istraživanja naših pečata. Suradivao je u nekoliko časopisa, koji su tada izlazili, a neke je čak uređivao. Jedan od prvih njegovih prinosna za povijest naše sfragistike jest rad »Prilog k hrvatskoj sfragistici«²⁷, u kojemu je iznio nekoliko srednjovjekovnih gradskih pečata s njegovim legendama, opisom i slikovnim prilogom. Njegov drugi, nešto manji rad od prethodnog, koji je objavljen pod nazivom »Banski pečat od god. 1596.«²⁸ vrlo je zanimljiv zbog likovnog sadržaja i zbog službene uporabe. Naime, riječ je o pečatu s likom dvaju banova (Gašpara Stankovačkog, zagrebačkog biskupa i Ivana Draškovića Trakoškanskog), koji su istim pečatom ovjeravali razne isprave i druge službene akte što su izlazili iz njihove kancelarije. Pečat je okrugla oblika, likovno opisan s legendom, bez slikovnog priloga. Tom radu valja pridodati još jedan manji prilog: »Pečat Sigismunda Mrnjavčića«²⁹ iz 1660. godine u kojemu se opisuje taj isti pečat ukomponiran u obiteljski grb te familije kojim se ona služila. Taj rad predstavlja tek manji prilog za naše pečatoslovlje. Ali u prilogu »Pečat Petra i Jurja knezova Krbavskih«³⁰ iz 1492. Laszowski je prikazao vrlo zanimljiv i neobičan pečat sa sfragističkog i heraldičkog i s paleografskog gledišta. Pečatna slika okrugla oblika s trolistom i guskom sadržava glagoljičku legendu: »PETER I JURI KNEZI KRBAVSKI«. Uz sfragističku analizu pečata i analizu povijesnih činjenica vezanih uz pečat, taj rad Laszowskog zaslužuje posebnu pažnju. Ništa manje nije zanimljiv ni »Prilog k hrvatskoj sfragistici«³¹, u kojemu nastavlja objavljivanje pečata poznatijih

²⁶ Prema kazivanju prof. B. Zmajića.

²⁷ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva N. S. I, Zagreb 1895, str. 120—136.

²⁸ Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, str. 61.

²⁹ Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, godina I, Zagreb 1899, str. 122—123.

³⁰ Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, godina II, Zagreb 1900, str. 63.

³¹ Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva N. S. sveska V, Zagreb 1901, str. 73—86.

naših mjesta i gradova: Bakra, Čazme, Požege, Senja, Vukovara itd. Kratkim opisu tih pečata Laszowski je priložio njihove slike, a izložio je njihovu upotrebu kroz srednji i novi vijek, i dao kratko povijest mjesta. Ne možemo prešutjeti da je velika šteta što se nije i dalje nastavilo s takvim publiciranjem pečata naših gradova i mjesta, jer bi to publiciranje zacijelo obogatilo i proširilo našu sfragistiku.

Iste 1901. godine objavio je Julijo Kempf »Stari pečat kap-tola bosanskog od godine 1374.«³² s kratkim osvrtom na njega i njegovu legendu: »SIGILLUM S. PETRI BOSNENSIS«. Radu nije priložena slika pečata, pa je teško bilo što drugo reći o njemu. Dvije godine nakon Kempfova rada (1903—1905) počeo je zaslugom Laszowskog izlaziti časopis »Vitezović«, koji je, kao mjesečnik izlazio dvije godine. Mjesečnik je bio namijenjen objavljivanju radova iz područja genealogije, biografije, heraldike, i sfragistike, ali nije dugo izlazio, jer stručna tematika koju je časopis donosio, čini se nije naišla na veći odjek. U objelodanjenim brojevima mjesečnika bio je objavljen samo jedan sfragistički prilog, i to manji članak Franje Bučara: »Pečati Antuna Dalmatina i Stjepana Istrijanina Konzula«³³, dvojice hrvatskih svećenika reformatora. Uz kratku njihovu biografiju priložio je Bučar i dva crteža pečata s njihovom legendom i kratkim opisom.

S područja hrvatske sfragistike objavljen je i rad Laszowskog »Pečati i grbovi posljednjih Zrinskih i Frankopana«³⁴, u kojemu se vidi sadržajni spoj pečata i grba, koji se mogu dvojako promatrati: sa sfragističkog i s heraldičkog gledišta. Osim o zajedničkom pečatu Zrinskih knezova, Nikole i Petra iz 1640, Laszowski piše i o pet ostalih pečata jajolika oblika koji su bili u službi kneza Petra i njegove kancelarije. Spomenutim pečatima priložena su i dva manja pečata Katarine i Jelene Zrinske. Među objavljenim radovima Emilija Laszowskog ističe se studija »Kancelarija i pečat turopoljske plemenite općine«³⁵, u kojoj on među prvima razmatra pitanje autentičnog pečata (*s. autenticum*), kojim, kad se potvrdi isprava, kako navodi Laszowski, ima valjanu moć izvan Turopolja. Valjanost turopoljskog pečata priznali su 1732. godine hrvatski staleži i redovi. (Njegov ovalan oblik, rezan u srebrenoj ploči s ispisanom legendom »SIGILLUM COMMUNITATIS NOBILIIUM CAMPI TUROPOLYA 1737«. prikazan je na fotografiji objavljenoj u vjesniku hrv. ark. društva, svezak V, N. S. str. 85.) Razni akti i druge turopoljske isprave na kojima se nalazio taj pečat smatrane su autentičnima i punovaljanima. Do Laszowskoga nitko nije usredotočio pažnju na autentične i neautentične pečate, pa o njima nemamo niti jedan

³² Vjesnik zemaljskog arkiva, godina III, Zagreb 1901, str. 152.

³³ Časopis »Vitezović«, godina I, broj 1, Zagreb 1903, str. 11—12.

³⁴ Posljednji Zrinski i Frankopani, Zagreb 1907/8, (?), str. 294—297.

³⁵ Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva XI, Zagreb 1909, str. 118—123.

značajniji sfragistički prilog do Marka Kostrenčića, koji je o njima pisao s pravnog gledišta. Objavljeni radovi Laszowskog s područja sfragistike predstavljaju značajan doprinos istraživanju naših pečata. Među posljednjim prinosima Laszowskog za hrvatsko pečatoslovlje valja navesti rad »Hrvatska sfragistika i ex librisa«³⁶ u kojemu donosi kratak osvrt na razvoj ove discipline, na materiju pečata, na glavne vrste pečata, na sadržaj pečata, kao i osvrt na najstariji pečat hrvatskoga kralja Krešimira iz 1070. g. Ovom prilogu dao je autor vrlo oskudan popis literature pečata od samo tri knjige, kojih su autori J. M. Heineccius, H. Grotefend i G. Seyler. Uz sfragističke priloge Laszowskoga valja se također osvrnuti i na vrijednost drugih radova, primjerice radova: Balda Kostića, Ante Vučetića i Milana Rešetara, koji radovi predstavljaju značajan udio za proučavanje našeg pečatoslovlja.

B. Kosić nam svojim priložima pod nazivom »Sfragistika«³⁶ iznosi sedam mjedenih pečata Dubrovačke Republike s likovnom analizom, bez šireg opisa i bez slika pečata. Sve nedostatke Kosićeva i Vučetićeva priloga u kojima su se autori zanimali drugom stranom pečata³⁷, nadopunio je M. Rešetar. U radu »Pečat, zastava, i grb Dubrovačke Republike«³⁸, Rešetar napominje da je prvi dubrovački pečat postojao još prije 1205. godine, ali se taj pečat nije sačuvao, pa analizira općinski pečat iz 1235. kojim su se pečatili trgovački, pravni i drugi sklopljeni ugovori između dubrovačke općine i srpskih vladara, te bosanskih velikaša i talijanskih trgovačkih gradova, kao i drugih službenih i privatnih trgovačkih osoba. Pečat je opisan kao eliptičan od bijelog voska s likom sv. Vlaha (S-B, Sanctus Blasius) i napisom »SIGILLUM COMUNIS RAGUSII«. Kako Dubrovnik od 1526. priznaje formalnu vrhovnu vlast sultana i plaća mu danak, tako se onda mijenja i natpis općinskog pečata u »SIGILLUM REIPUBLICAE RAGUSINAE«. Pečat je imao gotovo istu funkciju kao i prethodni.

Kudikamo iscrpniji prilog za našu sfragistiku dao je Rešetar u djelu »Dubrovačka numizmatika I«³⁹, u kojemu ima posebno poglavlje »Dubrovački pečati« gdje je pečate podijelio u tri vrste:

- 1) pečati javnih vlasti kojima pripadaju pečati dubrovačke vlade, pečati drugih dubrovačkih vlasti i uredovni žigovi,
- 2) pečati drugih jurističkih osoba,
- 3) pečati privatni, gdje piše o pečatima dubrovačke vlastele, o pečatima crkvenih dostojanstvenika i ostalim privatnim pečatima.

³⁶ Naša domovina, Zagreb 1943, I/1, str. 281—283.

³⁷ »Srđ« V. Dubrovnik 1906, od broja 6, pa dalje.

³⁸ A. Vučetić, Sfragistička vrijednost pečata na komisiji Dubrovčana poslanicima u kralja Ljudevita I. 1358. g. »Srđ« br. 6, Dubrovnik 1907.

³⁹ »Dubrovnik« god. 18, 1909, br. 30. i 31, str. 118—123.

⁴⁰ Posebno izdanje SAN, knj. 48. Sremski Karlovci 1924, str. 551. (povijesni dio).

Dalji je njegov osvrt usredotočen na veliki »SIGILLUM REIPUBLICAE RAGUSINAE« i mali »S. BLASIUS RAGUSII« pečat, osvrćući se pri tom na njihove promjene nastale u legendi i u likovnom sadržaju. U posebnom poglavlju toga djela Rešetar je obradio osim kneževskog pečatnog prstena i kaptolski pečat iz 13. stoljeća, skrećući nam na kraju ovog poglavlja pažnju na pečate dubrovačke vlastele, crkvenih osoba i na autentične pečate, kao i na ostale privatne pečate. Opis i legendu svakog pečata o kojem je pisao dao je Rešetar u drugoj knjizi: »Dubrovačka numizmatika II«⁴⁰, kojom je omogućio lakše praćenje svih nastalih promjena na dubrovačkim pečatima.

Novinski članak Milana Šufflaya »O pečatu i prstenu«⁴¹ Engleske, nema veće vrijednosti za našu sfragistiku. Mnogo je korisniji njegov prilog o takozvanom pečatu »sigillum citationis«⁴² iz 11. stoljeća, čiji odnos može, ali ne mora biti vezan uz ispravu pa zato on (oni) ima neku višu autentičnost u odnosu na neke od funkcija u sudstvu ili zakonodavstvu toga razdoblja. *Sigillum citationis* zanimao je i Marka Kostrenčića kao pravnog historičara, koji je o njemu pisao u svojoj knjizi »*Fides publica (Javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*«⁴³. Knjiga sadržava i posebno poglavlje o autentičnim pečatima Slavonije, Hrvatske, Dalmacije, Srbije, Bosne i Zete, a također i njihovu upotrebu do 15. stoljeća. Autentičnim se pečatom, kao sredstvom javne vjere najviše koristila u srednjovjekovnoj Slavoniji ustanova javne vjere — *loci credibilia*, — »koja je u pravnom životu onih krajeva zauzela jedno od najvažnijih mesta sve do polovice XIX v.«⁴⁴. Nadalje Kostrenčićev rad iznosi razvoj pečata u zapadnih naroda, važnost koju su dostigli za vrijeme Merovinga i Karolinga, te i njihov pravni učinak. On posebno naglašava nauku o autentičnim pečatima, koju je razvio mađarski pravnik Verbeci⁴⁵, podijelivši pečate na *sigilla authentica* i *sigilla non authentica*. O autentičnim pečatima Hrvatske iznio je Kostrenčić mišljenje i rezultate F. Račkog, koji je to pomno obradio u svojem radu »Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije«⁴⁶.

Pišući o autentičnim pečatima Dalmacije, Kostrenčić naglašava da su se njima služili osim nadbiskupa i ostalih crkvenih osoba još i gradovi, kaptoli i samostani. Kostrenčić dalje iznosi u svom radu upotrebu autentičnih pečata, ali ovoga puta na tlu Srbije,

⁴⁰ Posebno izdanje SAN, knj. 59. Beograd-Zemun 1925, str. 323 (opisni dio).

⁴¹ »*Obzor*«, godina 18/1927, br. 3, str. 2—3.

⁴² *Mitteilungen des Instituts f. österreichische Geschichtsforschung*, Bd. XXVIII, 515 i dalje.

⁴³ Beograd 1930.

⁴⁴ M. Kostrenčić, n. dj., str. 93.

⁴⁵ S. Verbeci, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae II*, 13 (Navedeno prema Kostrenčićevu djelu »*Fides publica*«, str. 146).

⁴⁶ Vidi bilj. 6.

Bosne i Zete, koji se pečati, s obzirom na funkciju koju su imali, mogu odjelito ili skupa s ispravom proučavati.

Prilično opširnu radnju o zagrebačkoj »zlatnoj buli« napisao je Zlatko Tanodi⁴⁷. U njoj je, uz opću diplomatsku analizu, dao osvrt i na pečat za koji kaže (općenito misli na pečate) da »ima kod isprava posebno značenje i vrijednost, naročito u posljednjim stoljećima srednjega vijeka kada postaje glavnom potvrdom snagom isprave«⁴⁸. Tanodi raspravlja o pečatu, pa kaže da on ima dvije velike prednosti: s jedne strane, jer ga je teško izraditi u srednjem vijeku pa prema tome i teško krivotvoriti, a s druge pak strane, on ima individualni karakter po kojem se dobro razlikuju pečati pojedinih vlasnika, što ga čini glavnim jamstvom istinitosti, a razumljiv je svima pa i nepismenima.⁴⁹ Pečati su najčešće izrađivani od voska ili kovine i bili su različita oblika. Voštani su pečati češće jednostrani (*sigillum simplex*) nego dvostrani (*sigillum duplex*), dok se to ne može reći za kovane, koji su uvijek dvostrani. Zbog te njihove specifičnosti došlo je i do dvojakog nazivlja jednih i drugih. Voštani pečati su češće rabljeni na zapadu pod nazivom »*sigillum*«, dok su kovani (napravljeni od zlata ili olova) pečati nazivani »*bullae*« i više su se rabili na istoku, u Bizantu. Sve su zlatne bule bile okrugla oblika sastavljene od dvije tanke zlatne pločice međusobno spojene zlatnim prstenom, ili se je pak širi rub jedne od pločica prevasio preko druge i tako obje učvrstilo. Zagrebačka je »Zlatna bula«, po opisu Z. Tanodija, sastavljena »iz dviju zlatnih pločica povezanih zlatnim obručem, koji je zalotan preko rubova pločica«. Ponekad bi se među te zlatne pločice stavljao i vosak, ili nekakvi drugi materijal koji bi ih štutio od ulegnuća, i tako sačuvao njihov pravilan oblik, koji se često mijenjao. Zagrebačka je »Zlatna bula« potpuno prazna i ništa ne sadrži osim jedne metalne okosnice, koja je čini čvrstom. S obzirom na likovni izgled, prednja strana ove zlatne bule (pečata iz 1242.) predočuje sav kraljev krunidbeni ukras: na glavi kruna, u desnoj šaki žezlo ukrašeno liljanom, a u lijevoj jabuka ukrašena križem, dok unaokolo teče legenda (napis): »+BELA D(E)I GRA(CIA) HUNG(A)R(IE) DALMAC(IE) CROHAC(IE) RAM(E) S(ER)VIE GALIC(IE) LODOM(ERIE) CUMA(N)IE REX«. Na stražnjoj je strani prikazan kućni grb ugarskih kraljeva s trokutnim štitom na kojemu je dvostruki križ uz legendu: »SIGILLUM QUARTI BELE SECUNDI ANDREE REGIS FILII«. Od slikovnog priloga radnja sadržava uz likovni prikaz zlatne bule kralja Mirka (samo prednju stranu) još i dvije slike zlatnog pečata (z. bule) Bele III (IV), čiji nam je opis iscrpno dao Tanodi^{49a}.

⁴⁷ Zagrebačka »zlatna bula«, Vjesnik državnog arhiva XI, Zagreb 1945, str. 1—42.

⁴⁸ Z. Tanodi, n. dj., str. 13.

⁴⁹ Isti, n. dj., str. 14.

^{49a} Slikovni prilog »zlatne bule« s kratkim osvrtom na nju donosi i E. Laszowski pod naslovom »Zlatna bula kralja Bele IV.«, Stari i Novi Zagreb, Zagreb 1925, sv. I, br. 1, str. 17.

Još jedan značajan prilog dubrovačkoj sfragistici dan je u radu Gregora Čremošnika »Dubrovački pečati srednjeg vijeka«⁵⁰. Iako se autor osvrće na već objavljene i opisane pečate u Rešetarovom djelu »Dubrovačka numizmatika«, on ih ipak nadopunjuje nekim dokumentima, osobito kad se radi o velikom i malom pečatu dubrovačke općine. Čremošnik je nadalje iznio potpuno nove pečate dubrovačkih knežina otoka Stona, Bosanskog primorja, Konavlja i Mljeta, priloživši ovom radu prilog od 23 slike istih pečata, koje nisu baš sasvim jasne.

Vnijedno je osvrnuti se i na rad Janka Beloševića »Pečatnik hrvatskog bana Pavla I. Bribirskoga (1272—1312) iz Zadra«⁵¹, koji je (pečatnik) okruglog oblika s malim drškom dužine od 1,5 cm. Na prednjoj strani tog grbovnog pečatnika prikazan je štit u obliku trokuta, u kojem je rašireno orlovsko krilo, a njegova površina ornamentirana sitnim rombićima. Uz šljem niz koji se spušta perjanica, prikazani su i ostali biljni ornamenta s legendom na latinskom jeziku pisanom gotskim slovima: »PAULUS DE BREBERIO BANUS CROATORUM D(omi)N(u)S ET BOSNE«. Belošević naglašava da su se tim pečatnikom ovjeravale autentične javne isprave izdavane od bana Pavla, a ujedno da je to »bio izraz visokog društvenog položaj i prava koje je tom položaju pripadalo«. Autor dalje razmatra grbovnu stranu pečatnika, kao i ostalih pečata sačuvanih na ispravama knezova Bribirskih. Slikovni prilog tvore fotografije istog pečatnika na pet tabla.

Posebnu pažnju skrenuo je Bartol Zmajić na svoju knjigu »Heraldika«⁵². Taj udžbenik sadržava najosnovnija obilježja s područja heraldike, sfragistike i genealogije. U njemu je autor prikazao značenje sfragistike u odnosu na heraldiku, diplomatiku, numizmatiku i genealogiju. Ostalo Zmajićevo izlaganje odnosi se na pečate i pečatnjake, njihovu uporabu i pojavu na području današnje Jugoslavije, a zatim dalje nastavlja izlaganje o vrsti pečata, njihovoj građi, utiskivanju na povelje, obliku, veličini i tipovima, kao i o vlasnicima i natpisima tih pečata. Od slikovnog priloga dodane su tri table najpoznatijih naših pečata različita oblika s natpisima i crtežom. S obzirom na Zmajićeve radove iz heraldike i neke osvrte o našim pečatima^{52a}, njegova nas sfragistika, objavljena u ovoj knjizi, može u potpunosti zadovoljiti: kratkim opsegom teksta i slikovnim priložima dodanim na kraju knjige. Kako je autor vrstan poznavalac heraldičke i sfragičke literature, možemo biti sigurni da je imao pred sobom radove Grotefenda⁵³, Ilgen a⁵⁴,

⁵⁰ Anali historijskog instituta u Dubrovniku IV—V, Dubrovnik 1956, str. 31—48.

⁵¹ Diadora, Zadar 1965, str. 159—167.

⁵² Heraldika, SK-Zagreb 1971, str. 61—70.

^{52a} B. Zmajić, Grb i pečat Turopoljske plemenite općine. Vijesti muz.-konz. Hrvatske, Zagreb 1961, godina X, str. 158.

⁵³ H. Grotefend, Über Sphragistik. Breslau 1875.

⁵⁴ Th. Ilgen, Sphragistik, sv. II, kolo 2, Leipzig 1912.

Ewalda⁵⁵, koji su mu bili dobri uzori i vodiči pri pisanju naše sfragistike. Moramo napomenuti da je Zmajićeva »sfragistika« dobar primjer kako bi trebalo napisati jedan opširniji i pregledniji rad o sfragistici, koji bi obuhvatio sve naše pečate u arhivima i muzejima, koji ih čuvaju.

Iste 1971. godine objavljena je i knjiga »Pomoćne istorijske nauke«⁵⁶ Stjepana Antoljaka. To djelo, uz druga poglavlja iz diplomatike, paleografije, arhivistike i dr., ima posebno poglavlje o sfragistici. Autorov pristup ovoj povijesnoj disciplini nešto je širega opsega, ne toliko u sažetosti teksta (koji iznosi razvoj sfragistike), koliko u njegovoj preglednosti iz koje se daju vidjeti gotovo sve značajke pečata. Pišući općenito o pečatima kao sredstvu ovjere Antoljak se opširnije zadržava na autentičnim pečatima, koji imaju pravnu vrijednost na listinama i na vlastitim i tuđim stvarima. Uz ostale karakteristike pečata, njegov oblik, materijal i dr., koje smo naglasili kod Zmajićeve knjige, autor je iznio i njihovu uporabu u službi »*loci credibilia*«, o kojoj je kudikamo opširnije pisao M. Kostrenčić. Antoljak dalje izlaže o uporabi pečata i »*bula*« na području Jugoslavije, završavajući poglavlje s uputom na domaću i stranu literaturu i malim slikovnim prilogom od pet različitih pečata.

Manji prikaz nauke o pečatima dao je Jakov Stipišić u posebnom poglavlju svoje knjige⁵⁷ pod naslovom »*Vanjske karakteristike isprave*«. Kako je Stipišićeva knjiga izašla godinu dana kasnije od Zmajićeve i Antoljakove, on se nije šire zadržao na pečatima. On opisuje tek najosnovnija obilježja koje ima svaki pečat. U vrlo sažetom tekstu dao je one komponente pečata koje smo već prije opisali kod drugih autora, a uz popis glavne literature priopćio je i tri slikovna priloga na kraju rada.

Branko Fučić nam je dao jedan kratki sfragistički članak »*Srednjovjekovni pečatnjaci grada Bakra*«,⁵⁸ kojim su se pečatnjacima pečatile isprave izdavane iz kancelarije toga grada. Dok je jedan okrugla oblika napravljen od mjedene pločice s latinskim natpisom »+SIGILUM CASTRI BUCHARI« iz 14. i prve polovice 15. stoljeća s likom sv. Andrije zaštitnika grada Bakra, drugi je s opisom i legendom: »SIGILLVM COM(M)VN(ITATIS) BUCCARENSIS 1. 6. 8. 1.«, dakle općinski pečat.

Posebno vrijedan prikaz zadarskih pečata dao je u radu »*Prilog zadarskoj sfragistici*«⁵⁹ Ivo Petricioli. U prvom dijelu ovog

⁵⁵ W. Ewald, Siegelkunde, R. Oldenburg Verlag München Wien 1972, (reprint izdanje).

⁵⁶ Kraljevo 1971, str. 115—120.

⁵⁷ Pomoćne povijesne znanosti u teritoriji i praksi, ŠK-Zagreb 1972, str. 154—155.

⁵⁸ Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XVII, Rijeka 1972, str. 31—36.

⁵⁹ Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar 1971/2, sv. 10, str. 117—126.

rada piše se o pečatu zadarske komune s ispisanom legendom: »SIGILLUM IADER(E UR)BIS SANCTA ANASTASIA«, čija su slova rustična kapitala, a središnji lik sv. Anastasije (Stošije) odjeven je u dugu haljinu i plašt s krunom na glavi. Pečat je datiran prema ispravi⁶⁰ od 26. lipnja 1190, kojom Zadranj ugovaraju mir s Rabljanima, a ima oblik mandorle.

Drugi dio toga rada odnosi se na pečat kaptola zadarske katedrale u srednjem vijeku, čija su sva četiri primjerka sačuvana i otišnuta u crvenom vosku. Pečat ima oblik mandorle u čijem su gotičkom okviru s tri luka prikazana tri svetačka lika: Bogorodica s malim Kristom u sredini, desno sv. Krševan, a lijevo sv. Stošija. Slijedi i ostali likovni opis s legendom u gotičkoj majuskuli: »SIGILLUM CAPITOLI IADRENSIS«. Posljednji dio ovog sfragističkog priloga obrađuje neke srednjovjekovne pečate zadarskih nadbiskupa od najstarijih, sačuvanih iz 13. stoljeća, pa do onih iz kasnijeg 15. stoljeća. Petricioli je dao slikovni prilog ovom radu od četiri table navedenih pečata, o kojima smo govorili. Ovo je vrlo vrijedan sfragistički prilog, koji zaslužuje pažnju i s likovne i sadržajne strane.

Knjiga Slave Grubišića »Šibenik kroz stoljeća«⁶¹ donosi faksimil isprave iz 1255. s pečatom šibenske općine i kaptola. »Taj pergamentni dokument«, kako naglašava Grubišić, »sačuvan u originalu važan je i zbog toga što sadrži originalne pečate šibenske općine i kaptola iz tog razdoblja«, tj. 1255. godine. Kako Grubišić ne donosi analizu pečata, ne znamo njihove dimenzije ni boju voska. Budući da je kaptolski pečat slikovno nejasan, u nemogućnosti smo dati opis njegova središnjeg lika i legende^{61a}.

Obrnuto je kod općinskog pečata. On je okrugla oblika, u čijem se središnjem dijelu prikazuju gradske zidine s gradskim vratima nad kojima bdije u aureoli lik sv. Mihovila, šibenskog patrona. Naokolo uz rub pečata teče tekst legende koja počinje odozgo od invokacije tj. križa i ide desno prema dolje, te se nastavlja odozdo prema gore kao »SIGILL(um) COMUNITATIS SIBENICENSIS«.

Osim već davno objavljenih šturih podataka o pečatu Splitskog kaptola⁶², ne donosi o ovom pečatu nikakve nove rezultate ni tek nedavno izašla knjiga I. Ostojića »Metropolitanski kaptol u

⁶⁰ I. Kukuljević Sakcinski objavio je tu ispravu u *Diplomatičkom zborniku*, sv. II, a od njega preuzeo T. Šmičiklas, *C. D.* vol. II, Zagreb 1904, str. 248.

⁶¹ Šibenik kroz stoljeća. Izdanje muzeja grada Šibenika, Šibenik 1974, str. 20.

^{61a} Sliku pečata šibenskog kaptola iz 1324. donosi P. C. Péterffy u djelu »*Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae*«, *Vienne* 1742, str. 174. Prema tom slikovnom prilogu pečat ima ovalno šiljasti oblik u čijem se središnjem dijelu u svetačkoj niši prikazuje na postolju pod kupolom u aureoli lik sv. Jakova, zaštitnika šibenske katedrale. Uz rub pečata desno odozgo prema dolje i lijevo odozdo prema gore nosi ispisanu legendu: »SIGILLUM CAPITULI SIBENICEN(sis) ECCL(es)IAE«.

⁶² M. Sufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde*. Wien 1904, str. 86—87.

*Splitu*⁶³. Autor se pridržava mišljenja M. Šufflaya, koji tvrdi »da se pečat splitskog kaptola javlja već 1091. godine«, što je gotovo oko stotinu godina prije pojave nadbiskupova pečata, koji se prvi put spominje zajedno s kaptolskim (impressione sigilli sancti domnii) u ispravi »Naredbe i zaključci crkvenog sabora u Spljetu od 1185. godine«⁶⁴. Iz slikovnog priloga kojeg donosi Ostojićeva knjiga ne znamo dimenzije pečata ni boju voska, ali nam je vrlo jasan njegov oblik, središnji lik i pečatna legenda. Pečat je okrugla oblika čiji se tekst vanjske legende čita desno od invocacije prema dolje, a nastavlja lijevo prema gore »S(igillum) CAPITULI MAIORIS ECCLESIE SPALATENSIS«. U središnjem dijelu pečata nad akveduktom koji spaja solinsku sa splitskom crkvom prikazan je u aureoli s mitrom na glavi i biskupskim plaštem sv. Dujam, solinski mučenik i patron grada Splita. Tekst unutrašnje legende ide okomito s lijeve i desne strane svetačkog lika a završava vodoravno kao potpun natpis »S(anctus) DOMNIUS SALONITAN(us).

I na kraju valja spomenuti enciklopedijske članke⁶⁵, autora B. Zmajića i Vl. Mošina, koji nas u najkraćim crtama obavještavaju o pečatima i sfragistici s nekoliko slikovnih priloga dodanih uz tekst.

Ako na temelju prikazanih radova, raprava, priloga i manjih članaka pokušamo rezimirati sve ono što je dosada izneseno, možemo doći do ovih zaključaka: O hrvatskoj sfragistici napisano je srazmjerno malo radova većeg domašaja. Njih se ne može zanemariti, jer predstavljaju temelj svakog daljeg istraživanja pečata kod nas. Prva istraživanja i prilozi, koji se bez sumnje mogu smatrati začetkom hrvatske sfragistike, pripadaju u prvom redu I. Luciusu, pa tek onda P. R. Vitezoviću.

Poslije te dvojice hrvatskih povjesničara nastala je u našoj sfragističkoj literaturi velika lakuna, koju su prekinuli svojim radovima tek nakon stoljeća i po Kukuljević, Rački, Bojničić, Ljubić, Tkalčić, Bulić, Laszowski i još neki. Na temelju njihovih stručnih i znanstvenih prinosa hrvatska sfragistika se postupno razvijala i obogatila novim spoznajama.

Njihovi suradnici i nastavljači koji zavređuju svojim radovima pomnu pažnju bili su, između ostalih, Rešetar, Šufflay, Kostrenčić, Tanodi i Čremošnik. Oni su uz pomoć već objavljenih priloga i neobjavljene arhivske građe (pečata) davali nove radove koji se po metodološkom pristupu proučavanja pečatnog blaga ponešto razlikuju od prethodnih, što ih u stručnom i

⁶³ Metropolitanski kaptol u Splitu. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975, str. 16.

⁶⁴ T. Smičiklas, C. D. II, str. 194.

⁶⁵ Enciklopedija Leksikografskog zavoda 5, Zagreb 1961, str. 693—694 (Pečat).

Enciklopedija likovnih umjetnosti 4, Zagreb 1966, str. 200—201 (Sfragistika).

Enciklopedija Jugoslavije 7, Zagreb 1968, str. 89—192 (Sfragistika).

znanstvenom pogledu čini svrsishodnijim i opravdanijim. Oni se također dotiču svih bitnih svojstava pečata s pravne i s povijesne strane, a ne zanemaruju ni likovnu stranu, kojoj su posvetili nešto više pažnje u svojim prinosima Zmajić, Belošević, Fučić i Petricioli. Radovi tih posljednjih autora donose slike ili crteže pečata, što je itekako vrijedno ne samo zbog slikovnog priloga nego i zbog pečatnog opisa. Objavljeni sfragistički prilozi daju nam pravu sliku našeg pečatoslovlja koje pripada u značajne kulturne i povijesne spomenike hrvatske baštine.

Zbog toga bi nesumnjivo valjalo i dalje sustavno publicirati radove s ovog područja, jer još uvijek ima veliki broj pečata naših gradova i mjesta, banova i kancelarija, kao i kaptola, biskupa i samostana, koji nisu objavljeni, već leže pohranjeni u našim arhivima i muzejima. Njihovo objavljivanje bilo bi od velike koristi ne samo za sfragističku znanost već i za kulturnu povijest Hrvatske.

Zato svaki rad, pa bio on i skromne vrijednosti, pridonijet će proširenju ove vrsti literature, a također i popuniti prazninu u hrvatskoj sfragistici.

ANTE GULIN

BEITRAG ZUR KENNTNIS DER KROATISCHEN SIEGELKUNDE

Die ersten, die sich mit der kroatischen Siegelkunde befasst hatten, waren Iohannes Lucius (Ivan Lucić) und Pavao Ritter Vitezović, in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Beinahe erst nach zweihundert Jahren und später kommen bedeutendere Arbeiten von Franjo Rački, Ivan Bojničić Kninski, Ivan K. Tkalčić, Emil Laszowski, Milan Rešetar, Milan Šufflay, Zlatko Tanodi und Gregor Čremošnik, in der letzten Zeit auch von Bartol Zmajčić, Stjepan Antoljak, Ivo Petricioli und Jakov Stipišić. Von diesen Arbeiten muss man besonders die Arbeiten von Rački, Bojničić, Laszowski und Rešetar hervorheben. Doch alle Arbeiten der genannten Verfasser geben einen Überblick, was man auf dem Felde der kroatischen Sphragistik getan hat und was man noch tun müsste.